

Thomas MEYER\*

## TRETJA POT NA RAZPOTJU

Pojem tretja pot je v najnovejšem pomenu skovala skupina svetovalcev Billa Clintona leta 1992. Pet let kasneje ga je prevzel Tony Blair in mu dal skupaj s svojimi svetovalci nove poudarke z namenom, da bi začrtal nov levosredinski pristop temu, kar je smatral za neizogibne nove izzive ekonomske globalizacije. Avtorji tretje poti razumejo pojem tretja pot kot začetek gibanja novega vala revizionizma, ki cilja na novo sintezo tradicionalne socialne demokracije in liberalizma na nekaterih ključnih področjih družbenih reform kot so upravljanje, država blaginje, izobraževanje, politična kultura in ustvarjanje delovnih mest v novi ekonomiji. Tretja pot je skupaj z novo usmeritvijo političnega mišljenja, ki jo zagovarja, izkazala visoko stopnjo kontroverznosti v zelo kratkem času, odkar je vstopila v politično areno kot vroča tema.

### Obnovljena sinteza socializma in liberalizma

Ko se je pojavil prvi val revizionizma v zgodovini socializma na prelomu stoletja, je njegov glavni promotor Eduard Bernstein razglasil, da je bistvo revizionizma sinteza med dediščino socializma in liberalizma. Ta interpretacija je bila točna v treh pogledih:

1. revizionistična veja socializma, ki je kasneje dobila ime demokratični socializem ali socialna demokracija, je sprejela liberalno demokracijo kot politični okvir vsake nadaljnje družbene reforme.
2. Socializem je sprejel liberalna načela odprtosti, pluralizma, provizoričnosti in tolerance.
3. Demokratični socializem je ponovno pretehtal koncepta svobodnega trga in privatne lastnine produkcijskih sredstev in ju z dopolnilom trdnega okvira družbenega nadzora in odgovornosti sprejel med svoje temeljne vrednote in cilje. Bilo bi zelo pomembno in informativno, da bi ponovno pregledali celotno zgodovino socializma kot sekvence vedno vnovičnih korakov k udejanjenim oblikam sinteze liberalizma in socializma, ki so jih spodbudile spremembe družbene, politične ali ekonomske narave ali zgolj predstave o njih znotraj glavnega toka socialistov in stalno zavračanje takšne sinteze s strani dogmatičnih socialistov in komunistov.

Revizionistični socializem sebe vidi v nasprotju z dogmatično različico marksizma vedno kot odprt proces učenja iz realnosti, iz rezultatov svojih lastnih prizadevanj na različnih področjih družbe, toda ostaja brezkompromisen pri temeljnih vrednotah svobode, pravičnosti in solidarnosti kot nespremenjenih vodilnih svojih programov reform. Od začetka dvajsetega stoletja je vladala v očeh

\* Thomas Meyer, profesor za politične vede na Univerzi v Dortmundu in vodja Akademije za politično vzgojo, Friedrich-Ebert-Stiftung-Bonn.

glavnega toka revizionističnega socializma splošno priznana resnica, da obstaja substancialna razlika med temeljnimi vrednotami demokratičnega socializma z njegovimi glavnimi cilji ter dejanskimi sredstvi in orodji družbene spremembe, ki bi lahko privedli družbo bližje tem vrednotam in ciljem. Celo Karl Kautsky, zagovornik demokratičnega marksizma v nemški socialdemokraciji, je leta 1919 v diskusiji z Leninom in z njegovo idejo komunizma povsem jasno vzpostavil to pomembno razliko. Mi smo, je dejal, za podružbljanje proizvodnih sredstev, ker smo prepričani, da so najboljša sredstva za ustvarjanje družbe enake svobode. Če nas bo jutri kdo prepričal, da temu ni tako, bomo morali zavreči idejo podružbljanja brez težav, če bomo želeli ostati trdni v svojih izvornih ciljih in temeljnih vrednotah.<sup>1</sup> V tem smislu se je politična filozofija socialdemokracije prelevila iz dogmatizma v z vrednotami vodeni pragmatizem.

Godesberški program Socialdemokratske stranke Nemčije je leta 1959 to razliko postavil zelo jasno. Obstajajo nekateri organizacijski in institucionalni mehanizmi, ki so tako neposredno in neločljivo povezani s temeljnimi vrednotami, da jih imamo lahko za prav tako temeljne in konstantne kot so temeljne vrednote same. To so npr. demokracija, pluralizem, človekove pravice, socialna varnost in delavsko soupravljanje. Na področju ekonomije je v socialističnem gibanju v skoraj vseh zahodnoevropskih državah potekal stalni spor glede družbenih omejitev privatne lastnine, oblik teh meja ter omejevanja tržne ekonomije in njenih oblik. Vedno je bilo jasno, da trg in privatna lastnina nista temeljni vrednoti na sebi, temveč samo v določenem okviru soupravljanja in družbene odgovornosti, torej v okviru mehanizmov, ki lahko služijo ciljem socialdemokracije bolje kot podružbljanje proizvodnih sredstev in centralno državno planiranje.

Tako zahteve sodobnih zagovornikov tretje poti, da je v dobi globalizacije napočil čas za novo sintezo med socialdemokracijo in liberalizmom oz. celo neoliberalizmom, niso presenečenje niti deviacija od tradicije revizionističnega glavnega toka socializma v Evropi. Takšne težnje so v skladu s filozofijo revizionistične socialdemokracije. Vprašanje pa je, kakšna sinteza socialdemokracije in liberalizma v današnjem svetu lahko na najbolj ustrezen način služi ciljem socialdemokracije. Socialdemokracija v visoko kompleksnem in spreminjajočem se svetu ne bo znala preživeti, če bo zavračala ideje pragmatizma svojih projektov pri izbiri sredstev in ideje nenehnega revizionizma teorij in hipotez, ki vodijo njeno interpretacijo sodobnega sveta ter izbiro instrumentov in sredstev njenih politik.

### Tretje poti

Pojem tretja pot evidentno nima dobro opredeljenega pomena. Celo v zgodovini socializma je bil v rabi v različnih situacijah za vrsto različnih namenov. Avstromarksisti so ga uporabljali med obema vojnoma z namenom, da bi okrepili težnje po odkrivanju poti med boljševizmom in socializmom, ki naj bi vključeval

<sup>1</sup> K. Kautsky: *Die Diktatur des Proletariats*, Wien 1918, S.4f.

najboljše od obeh in hkrati pomenil strategijo za doseganje ciljev socializma v svetu, v katerem so prevladovali sile komunizma, fašizma in velikega kapitala.

Po drugi svetovni vojni se je demokratični socializem razglasil za tretjo pot, boljšo pot med dvema ekstremoma, neukročenim kapitalizmom in dogmatičnim komunizmom. V času po drugi svetovni vojni je bil pojem pogosto uporabljen v pomenu vmesne poti med nastajajočima supersilama. V letu 1968, v času praške pomladi, je Ota Sick s kolegi razvil projekt tržnega socializma, ki je šel čez komunistično centralno planiranje in tržni model, ki mu dominira privatna lastnina, in ga poimenoval tretja pot. Pojem je bil v rabi predvsem v kontekstu demokratičnega socializma, vendar je zašel tudi v vrste takšnih ekstremnih nasprotnikov kot je bil Francov fašizem v Španiji, ki si ga je nadel kot primerne ga.

V zadnjem času je Tony Blair, sledeč Clintonu in njegovim svetovalcem, prevzel iniciativo pri oživiljanju pojma tretje poti z namenom, da bi ustvaril novo sintezo tradicionalne socialdemokracije in neoliberalizma, ki je predolgo, čeprav ne brez racionalne podlage, dominiral razpravam in v veliki meri tudi politikam v večini zahodnih držav v zadnjih dveh desetletjih. Pojem je uporabljen strateško z namenom, da bi socialdemokratsko mišljenje spet popeljal v ofenzivo, s tem da je prevzel nekaj najbolj atraktivnih idej neoliberalizma. Imena tistih, ki so pobrali pojem in ga vzeli kot izziv, se raztezajo od svetovalcev povezanih s Clintonovo administracijo v Washingtonu, prek tistih, ki so oblikovali intelektualno sporočilo Blairrove politike, do nekaterih politikov in intelektualcev na kontinentu, ki so se pridružili projektu. V Nemčiji so nekateri znanke nova sredina (Die Neue Mitte) razglasili za povsem ekvivalentno tretji poti.

Tako ne more biti presenečenje, da je projekt še nekoliko nejasen in, kot ga vidi Tony Blair, doslej opredeljen predvsem skozi temeljne vrednote in zavezan pragmatičnosti z namenom, da bi našli ustrezna sredstva, ki bi jih uporabili v sodobnem svetu. To je povezano s prepričanjem, da bodo nekateri ideali neoliberalizma, ki zadevajo globalizacijo, dominantno vlogo trga in potrebe po preišljevanju vladanja ter obnove države blaginje, igrali pomembno vlogo v tej novi pragmatiki mešanici sredstev in instrumentov, ki tvorijo temeljne vrednote sodobnega sveta.<sup>2</sup> Nobenega dvoma ni, da je to prizadevanje na sebi legitimno in nujno, saj gre za reševanje novih ekonomskih, družbenih in političnih problemov, ki se pojavljajo neposredno z globalizacijo in razkrojem tradicionalnih socialističnih miljejev v vseh sodobnih demokratičnih družbah. Ključno vprašanje pa je, katera sinteza najboljše kombinira temeljne vrednote socialdemokracije s funkcionalnimi zahtevami današnjega časa.

Sedanja diskusija o tretji poti se v Evropi vrti okrog uspešne zgodbe T. Blaira in njenega utemeljevanja. Do konfuzije je prišlo zato, ker je izostalo ustrezno razlikovanje med različnimi plastmi in dimenzijami Blairovega lastnega pristnega projekta, ki služi kot paradigma za to, kar naj bi ali bi lahko bila nova tretja pot. V zelo kratkem času je Blair uspel s troplastno revolucijo v Britanski Laburistični stranki, ki je do tedaj veljala za utelešenje tradicionalizma med različnimi evropskimi socialdemokratskimi strankami.

<sup>2</sup> T. Blair: *The Third Way. New Politics for the New Century*. Fabian Pamphlet 588. London 1998.

Prvo plast Blairrove revolucije predstavlja vzpostavitev Godesberške socialdemokracije, v kateri so tradicionalne ideje podružbljanja sredstev za proizvodnjo zamenjane z obvezo do temeljnih vrednot, poleg tega pa se strankarski program odpre pragmatičnim idejam glede vloge trga, privatne lastnine in države v ekonomskem procesu. V britanskem kontekstu je bil to velikanski dosežek, ki je utrdil pot k ponovni množični sprejetosti in inovativni ter ofenzivni vlogi Laburistične stranke v politični areni.

Drugič, ta preboj h Godesbergu je spremljala radikalna klintonizacija političnega komuniciranja s strani strateškega vrha Laburistične stranke, ki je podredil vse, vključno s partijskim diskurzom, vlogo stranke in celo parlamentarne skupine, pravilom zahtev uspešne medijske komunikacije imagea strankinega voditelja in njegovemu simbolnemu projektu. Pojem "designer socializem", ki so si ga izmislili kritiki te dimenzije Blairrove revolucije, utegne biti pretiravanje, vendar pokriva dobršen del inovacije. Image heroja vodje, selekcija tem in design načina njihove predstavitve medijem, disciplina stranke in vseh akterjev pod strateškim vrhom ni ustvarila samo novega načina politike, temveč tudi nov tip razmerij med socialdemokratsko stranko, njenimi člani, njenim vodstvom in njeno povezavo z družbo v celoti. Zato je ne smemo gledati kot zgolj spremembo na marketinški ali komunikacijski ravni, temveč kot substancialno nov tip definiranja vloge stranke v procesu oblikovanja in izvajanja politike – prispeva k novemu tipu medijske demokracije.

Tretja plast Blairrove revolucije se ukvarja s temami, ki so bližje tretji poti: adaptaciji več substancionalnih delov neoliberalizma projektu socialdemokracije. Velika Britanija je poseben primer, kjer je skoraj dve desetletji deželo oblikoval neprimerno radikalnejši tip neoliberalizma, kar je zahtevalo tudi enkratni pogum, odločnost in morda celo volilno nujnost iti neizmerno dlje v to smer. Zato Blairova revolucija in njena prenosljivost v druge države potrebuje in zasluži temeljito razpravo.

V okviru predstavljenega namena in globine Blairrove revolucije ter ob upoštevanju vseh treh ravni, je Blairova zahteva po kreiranju New Labour z novo politično identiteto, ki se bo jasno in razvidno razlikovala od Old Labour povsem opravičena.

Od ustanovitve I. socialistične internacionale leta 1864 je vedno obstajalo upanje v okviru demokratične levice, da bi organizirala svetovno sodelovanje posamičnih nacionalnih sil, ki jo predstavljajo, in ustvariti potrebno bližino na programski ravni z upoštevanjem ključnih vprašanj. Prav zato je v procesu globalizacije zelo primerno začeti svetovni diskurz na tretji poti za socialdemokracijo ne glede na razlike v začetnih položajih in tradicijah v različnih socialdemokratskih strankah in skupinah. Vredno se je učiti drug od drugega z namenom, da bi prišli do novega razumevanja tega, kar socialdemokracija pomeni v sodobnem svetu, da bi ponovno vzpostavili ofenzivno pozicijo v sodobnih razpravah. Takšno razumevanje utegne levosredinskim strankam zagotoviti skupno osnovo za usklajeno akcijo pri političnem ravnanju z izzivi globalizacije. Zdi se, da je vse to priložnost in obljuba diskurza tretje poti.

## Temeljne poteze Blairovega projekta

Glavna poteza Blairove različice tretje poti je njena vkoreninjenost v temeljne vrednote. Takšne vrednote avtomatsko vključujejo določeno strukturo in institucionalne rešitve kot so demokracija, človekove pravice, pluralizem in podobno. Z upoštevanjem določenih detajlov družbene in ekonomske ureditve in s spoštovanjem okvira ekonomske, socialne in izobraževalne politike so odprte za različna mnenja, toda izbira med njimi je vedno podvržena presoji v luči temeljnih vrednot. Splošni pristop takšnega političnega koncepta je pristop načelnega pragmatizma: brezpogojna veljavnost temeljnih vrednot kombinirana s pogojno izbiro med alternativnimi politikami. To je v resnici godesberški pristop k socialdemokratskemu mišljenju. Ko je Tony Judt vprašal: "Tretja pot k čemu? Mi potrebujemo usmeritev,"<sup>3</sup> je šlo za veliko nerazumevanje tega koncepta. Jasno je, da so v takšnem konceptu temeljne vrednote cilji, h katerim naj bi tekel proces in ki ga usmerjajo. Takšen koncept je pomembna orientacija za delovanje dokler so temeljne vrednote same opredeljene dovolj natančno, da zagotavljajo učinkovite kriterije za pragmatično napredovanje.

V okviru teh temeljnih vrednot Blair verjame, da je treba na ravni posameznih politik preseči tradicionalna nasprotja kot so patriotizem-internacionalizem, pravice-dolžnosti, promocija podjetij-napad na revščino in diskriminacijo. Nič ni narobe s takšnim pristopom in tudi Blair je priznal, da bo potreboval desetletje ali celo več, da bo zapolnil ta okvir s potrebnimi detajli in tako vzpostavil delovni projekt leve sredine za 21. stoletje. Bližje k zemeljski ravni Blair

- razglašča glavni pomen enakosti kot inkluzivnost, to je možnost za vsakega posameznika, da sodeluje v ekonomskem in socialnem sistemu,
- favorizira partnerstvo med vlado in podjetji,
- zagovarja močno in samozadostno civilno družbo, utemeljeno na pravicah in odgovornosti, ki je partner vladi,
- poudarja nujnost, da se sprejme ekonomsko globalizacijo in tržne zakonitosti kot trdo življensko dejstvo, ki se mu morajo prilagoditi na vrednotah utemeljene in učinkovite politike.

Vodila politikam, ki v projektu predstavljajo korake čez godesberški tip socialne demokracije, ki je prevladoval v Evropi zadnji dve ali tri desetletja, pa so:

- neoliberalni pristop k makroekonomiji,
- ekonomske politike, ki so utemeljene na ponudbi,
- brezpogojno sprejemanje konkurence na trgu blaga in kapitala,
- reforme socialne države s ciljem, da se maksimira zaposljivost namesto zagotavljanja zaposlenosti ali socialne varnosti kot državljanske pravice,
- nejasno pristajanje na trajnostni razvoj.

Kot dodatek se je Blair posvetil decentralizaciji političnega sistema Velike Britanije in bolj konstruktivnemu sodelovanju Velike Britanije v Evropski Uniji.<sup>4</sup>

<sup>3</sup> T. Judt: *The Third Way to What? We Need Some Direction.*

<sup>4</sup> Cf. P. Robinson: *Britain's Labour Government: a third way for social democracy? Paper: Institute for Public Policy Research, London 1998.*

Za širšo razpravo politike tretje poti v okviru globalne perspektive je treba razlikovati med tistimi potezami novega koncepta, ki so nedvomno vezana na britanski kontekst, in tiste, ki bi lahko bile prenosljive na druge družbe. Radikalizem, s katerim je Blair že prenovil tradicionalni projekt socialdemokracije, je vezan seveda na deregulacijo ekonomije, vključno s trgom delovne sile, ki ga je vpeljal režim Thatcherjeve. Način, na katerega je koncept oblikovan in povzet v Blairovo lastno osebno predstavitev, ima veliko opraviti z vlogo množičnih medijev in nagnjenostjo stališč novega srednjega razreda v Veliki Britaniji. Blaginjsko soglasje, ki je še vedno nedotaknjeno v večini kontinentalnih in skandinavskih držav, je v Veliki Britaniji popolnoma uničila Margaret Thatcher, tako da Blairovim težnjam ne predstavlja več nobene omejitve.

Jedro novega koncepta je strategija, katere cilj je inkluzivnost, možnost za vse (ne družbena pravičnost) in zaposlenost, ne na način strukturnih reform in makroekonomskih politik, temveč s kulturno revolucijo in ustreznimi spremembami socialne države, katerih cilj je v najboljšem primeru prilagajanje ljudi ekonomskim in družbenim strukturam kot so določene s sodobnim stanjem globalizacije. Ta premik k predvsem kulturnim strategijam simbolizirajo takšni termini kot so partnerstvo med vlado in podjetji, vlado in družbo, zaposljivost in možnosti za vse. Tarča je substancialna sprememba stališč in načina akcije, ne pa premodeliranje strukture. Partnerstvo pomeni, da ne glede na to, kaj se hoče doseči, mora biti doseženo samo s pogajanjem, namesto uveljavljanja zgolj državne suverenosti v okviru etabliranih struktur. Inkluzivnost pomeni, da mora biti slehernemu posamezniku dana možnost, da se vključi v ekonomsko in družbeno življenje na nek način na katerikoli ravni in pod kakršnimkoli pogoji. Ostalo je v rokah posameznikovih sposobnosti in zaposljivost pomeni, da socialna država lahko pomaga ljudem dobiti nove delovne kvalifikacije, toda v zadnji instanci so ljudje sami odgovorni za lastno integracijo v ekonomsko in socialno življenje.

Blair in drugi zagovorniki te posebne verzije tretje poti uporabljajo pojem kultura podjetništva, ki naj bi postal drža vsakega posameznika v novih družbah. Kulturna revolucija, ki je cilj te strategije, cilja na redefinicijo vloge vlade in odgovornosti posameznika. Končna tveganja trga dela so prenesena na posameznika, država pa je pri tem samo neka vrsta podpornika (*welfare to work*- blaginja do dela). V klasičnem konceptu socialne demokracije je posamezniku pripadala socialna varnost kot državljanska pravica zaradi socialdemokratske ocene, da prav tržna dinamika deluje napačno. To je substancialni prevzem kulturne pozicije neoliberalizma in implicira zmanjšanje vladne odgovornosti in ustreznih struktur. Ta sprememba ima velike posledice za ekonomske politike, socialne politike in za simbolno pozicijo socialdemokratskih strank v politični areni sodobnih družb. Nekatera od obravnavanih vprašanj so resnično kontroverzna.

## Teme tretje poti

### *Globalizacija*

Začetna točka za Clintonovo in za Blairovo različico obnove tretje poti je sprejemanje ekonomske globalizacije kot trdega dejstva z vsemi njegovimi konsekvencami za ekonomsko rast na visoko konkurenčnem svetovnem trgu in tipom zaposlitev, ki jih ta trg zagotavlja. Globalizacija je seveda zelo nejasen pojem. Je večdimenzionalen in hkrati prostisloven. Povsem jasno komunikacije, učinki ekološke destrukcije, bolezni, kulturna nasprotja in do določene stopnje migracije presegajo politične meje, ne glede na to, ali si posamezne nacije to želijo ali ne. Proces transnacionalizacije se na globalni ravni hitro širi. Finančni trgi so skozi in skozi že postali globalni. To seveda ni isto kot vsestranska ekonomska globalizacija. Trgi blaga in storitev, še zlasti pa trgi dela, so še vedno daleč od tega, da bi bili globalni, pač pa so selektivno transnacionalni. Nikjer ne obstaja en sam svetovni tržni prostor, na katerem bi tekmovalе vse ekonomske enote med seboj. Veliki deli nacionalnih ekonomij, različno od države do države, niso vključeni v transnacionalne trge in veliki deli transnacionaliziranih trgov so bolj regionalizirani kot pa globalizirani. V Evropski uniji npr. poteka več kot 80% transnacionalne trgovine članic med njimi samimi.

Nerazlikovana neoliberalna raba globalizacije kot argumenta je močno ideološka. V glavnem je dizajnirana za delegitimiranje delavskih zahtev, makroekonomije in zahtev po prevzemu politične odgovornosti za posledice v ekonomiji, ne pa za natančen oris nove realnosti. Tako je eno glavnih razhajanj med neoliberalno in socialdemokratsko politiko, kako opredeliti pojem globalizacije in katere posledice iz njega izhajajo. Za kritično uprabo argumenta, ki jemlje v pretres tudi svoje meje in pogoje, sta ključni dve konsekvenci. Prva je, da dejanska oblika in obseg globalizacije ne predstavljata makroekonomske politike in politične odgovornosti za celotno ekonomijo kot popolnoma zastarelo. Druga pa je, da se velik del političnega vpliva, ki je bil žrtvovan globalizaciji, da obnoviti in ponovno vzpostaviti na regionalni ravni, kar še posebej velja za Evropsko unijo. Poleg tega koncepti, po katerih se da razviti bolj razumne in učinkovite transnacionalne in celo globalne režime za regulacijo globalne ekonomije, niso več nobena iluzija. GATT in podobne organizacije kažejo, da obstaja prostor za oblikovanje političnega okvira, ki utegne biti predmet nadaljnjih dodelav, če bo le obstajala politična volja, da se to naredi.

Celo za obnovljeni socialdemokratski projekt ni nobene potrebe, da bi kar v enem kosu zavrgli koncept makroekonomije, tržne regulacije in naravnavanje političnega okvira. Prostor za kompenzacijo izgube politične učinkovitosti na nacionalni ravni obstaja na ravni transnacionalnega sodelovanja.

### *Partnerstvo vlade in družbe*

Ponovno premišljanje ali celo ponovno odkritje vladanja v okviru političnih vlog vlade in družbe je eden od osrednjih impulzov tretje poti. Ta koncept ima dve dimenziji. Prva je funkcionalna in izhaja iz izkušnje, da je v visoko kompleksnih modernih družbah neizmerno težko in celo nefunkcionalno poskusiti krmariti

razvoj družb iz strateškega političnega vrha, ki predstavlja vrh piramide družbe in je nesposoben učinkovito voditi in nadzirati njeno delovanje, probleme in funkcije. Izrazita je postala ideja, da moderno vladanje zahteva nove oblike sodelovanja med političnim sistemom in civilno družbo, ali z drugimi besedami novo delitev dela med državo in družbenimi dejavniki (actor). Vlada vse bolj postaja partner družbenim dejavnikom (agents), sama pa postaja broker, ki navdihuje, nadizira in pospešuje. Za sodobne kompleksne post-industrijske družbe je delni prenos oblasti funkcionalna nujnost.

Dokler je nadzorna funkcija političnega sistema nedotaknjena in omogoča, da politični sistem prevzame odgovornost za družbo in njene posameznike vzdolž linij skupnih temeljnih vrednot, kjerkoli mreža civilne družbe spodleti, je ta pristop k delegiranju politične moči alternativa privatizaciji in pospešuje demokratizacijo in avtonomijo družbe. V nasprotnem primeru imamo opraviti z vlado, ki se v neoliberalnem duhu preprosto znebi vse več politične odgovornosti in jo kar prepusti posameznikom, da se ubadajo s konsekvencami tržne dinamike. Preprosta privatizacija nekdanjih političnih odgovornosti tvega, da se bo vzpostavila situacija iz 19. stoletja, v kateri so nenadzorovane privatne oblasti vladale življenjem in možnostim velike večine ljudi, kar je v zadnji instanci vodilo v množično politično alienacijo in družbene nemire.

Druga dimenzija prenosa političnih funkcij na civilno družbo je kulturna. Utemeljena je na potekajočih procesih in deklariranih potrebah, da bi v modernih družbah ponovno vzpostavili ravnovesje med individualnim občutkom za pravice in obveznosti. To dimenzijo je poudaril komunitarizem. Ponovna okrepitev individualnega občutka za obveznosti lahko ojača državljanovo nagnjenje k temu, da najprej pogleda, ali lahko sam reši probleme, ki se pojavljajo v njegovem vsakodnevem življenju, s spontanim sodelovanjem in se le v primeru, ko to ni mogoče, obrne po učinkoviti rešitvi na politični sistem. V tej dimenziji nova delitev dela med državo in družbo ni najpoprej vprašanje zgolj zavržka nekoč državnih funkcij in prepuščanje njihovega izvajanja diskreciji privatnih akterjev. Gre za to, da država opusti dobršen del nepotrebnih intervencij, ker so pač opravljene v sami družbi na prostovoljni osnovi.

Celo v državi kot je Nemčija, je več kot četrtnina ljudi vključenih v pobude družbene samopomoči za dlje časa. Današnji izziv je, razširiti pripravljenost za takšne angažmaje na novih področjih in spodbujati ustrezen duh skupnosti z javnimi strategijami kot so pogovori, prepričljivi primeri, partnerstvo ipd. Koncept in praksa komunitarizma lahko kar dobro nadomesti socialdemokratsko filozofijo in politiko, vendar le, če ni mišljena zgolj kot strategija za legitimiranje reprivatizacije javnih odgovornosti. Razlika med neoliberalnim konceptom preproste reprivatizacije obveznosti javne politike in socialdemokratskim konceptom politizacije civilne družbe, z namenom da se prevzame nove odgovornosti, je krucialna in jo je treba zarisati jasno ne le na teoretski ravni, temveč tudi v konkretnem prostoru praktičnih projektov in vladnih konceptov. Tiste politične naloge, ki jih ne opravi jo prostovoljci v družbi sami, morajo še vedno ostati v obsegu vladne odgovornosti. Za spopadanje z novimi izzivi vladanje potrebuje domiselno prenovu.

*Država blaginje*

Nobenega dvoma ni, da je za sodobne socialdemokrate nujno prestrukturirati nekatere ključne dele države blaginje. Spremembe družbe zahtevajo ustrezne spremembe v strukturi države blaginje. Naj omenimo zgolj nekaj najvažnejših:

- raven medicinske tehnologije se stalno povečuje in s tem kot neogibna posledica tudi stroški za sistem zdravstvenega varstva. Sistem, ki vsakemu posamezniku zagotavlja popolno medicinsko obravnavo v skladu z njegovo boleznijo, bo stalno povečeval delež dohodka, ki ga bo treba nameniti zdravju, kar se že na kratki rok zdi premalo;
- delež delavne populacije v primerjavi s staro generacijo se stalno manjša. To zahteva nove rešitve za trajnostni splošni pokojninski sistem;
- v nekaterih državah blaginje je zavarovanje za primer brezposelnosti ustvarilo posebno past brezposelnosti s tem, da se 100% ali bolj obdavčuje nizke dohodka. Potrebni so novi načini povezovanja sistema blaginje in trga dela.

Čeprav je država blaginje krvavo potrebna reform, mora biti to narejeno na takšen način, da bodo ohranjeni temeljni cilji, za katere so bili vpeljeni in oblikovani kot del socialdemokratskega projekta pred več kot sto leti. Neoliberalno zdravilo je še vedno isto: zmanjšanje države blaginje ter odstopiti moč in modrost trgu. To bo, tako so prepričani liberalci, na hitro olajšalo breme javnega proračuna in slej ko prej prilagodilo pričakovanja in stališča delavcev trdim dejstvom trga dela. Ker ima neoliberalno mišljenje trg za brezprizivni mehanizem, za racionalno odločanje in hkrati kot temeljno vrednoto, se na teoretični ravni spregleda družbene stroške takšne strategije, na praktični ravni pa se jih tolerira.

Mišljenje tretje poti ima popolnoma prav v svoji temeljni predpostavki, da bi bilo neodgovorno in noro zateči se predvsem v obrambo tradicionalne države blaginje, ko se napada neoliberalno neodgovornost. Prenova stare strukture države blaginje je neizogibna, toda samo v toliko, v kolikor to pomaga k njeni trajnosti. To velja za vse klasične stebre države blaginje. Ob upoštevanju starostnih pokojnin, je treba ponuditi več prostora za izbiro. Posameznik naj sam odloči, koliko dohodka želi hraniti sedaj z namenom, da ga bo lahko porabil kasneje, pri tem pa je treba ohraniti spodnjo mejo, ki zagotavlja dostojno življenje po upokojitvi. Ugodnosti za brezposelnost je treba pogojevati s sprejemanjem ponujenih služb. Poleg tega bi bilo treba ugodnosti odpraviti tako, da bi postopno zrasli dohodki tistih, ki so vzeli manj plačane službe.

Vse to je treba in mora biti narejeno. Obstajajo številne poti, da se to doseže. Potrebni so pragmatizem, ustvarjalnost in inovativni duh. Sporočilo socialdemokracije mora biti prenova ideje, da je vsak državljani upravičen do dostojnega življenjskega standarda, ko so vsi njegovi naporji spodleteli. Zagotovilo za spodobno življenje ni odvisno od ekonomskih vrednot, temveč je človekova pravica. Najbrž je bolj nujno kot v preteklosti, da posameznik lahko dokaže, da je storil vse, kar je možno, da bi skrbel za svoje življenje. Toda v primeru, da mu spodleti, ima pravico do družbene solidarnosti in ima pravico, da krivda za tržne napake ni naložena le na njegova pleča, tako da bi ga povrhu tega, da je padel v revščino in nevarnost, stigmatizirali kot človeka z napako, mu to očitali in ga zasramovali.

Zaradi vseh teh razlogov bo tretja pot dokazala pomembnost koncepta za pre-novo socialdemokracije samo do tiste mere, do katere bo ponudila pomembne reforme države blaginje, ne da bi zavrгла zagotovila za socialno varnost. V nasprot-nem primeru ne bi le omadeževala javno identiteto socialdemokracije in zaničala njeno pripadnost temeljnim vrednotam, marveč bi prispevala tudi k družbenemu razkroju. Morebiti bodo morale socialdemokratske stranke plačati politično ceno za to. Dva nasprotnika socialdemokracije bi bila glavna zmagovalca: tisti neoliberalci, ki so celo bolj konsekvantni kot polovičarska neoliberalna socialdemokraci-ja, in tiste desne sile, ki obljublajo bolj komunitarno družbo in popolno podporo tistim, ki trpijo zaradi družbene izključenosti. Socialdemokratski napor po preoblikovanju države blaginje morajo upoštevati dejstvo, da ne obstajajo samo meje ekonomske globalizacije državi blaginje, temveč tudi meje države blaginje globa-lizaciji.<sup>5</sup> Ko bo država blaginje oskrunjena, lahko pričakujemo povečevanje poli-tičnega nasprotovanja svobodni trgovini.

Zato mora prenovljeni socialdemokratski projekt vztrajati ne le pri konceptu možnosti za vse, temveč socialni pravičnosti, kar vključuje zagotavljanje minimal-nega standarda materialne dobrobiti. Seveda takšno zagotavljanje zahteva tudi obveznost posameznika, da izkoristi vsako priložnost, ki mu jo ponudi trg ali družba, da samostojno živi. Tako je zaposljivost lahko eden od uporabnih ciljev reforme države blaginje, vendar ni zadostni pogoj za prenovljeni projekt socialne demokracije v času, ko ni na razpolago dovolj delovnih mest za vse.

### *Fleksibilni človek in temeljna varnost*

Ena od najbolj spornih potez projekta tretje poti, kot ga je ponudil Tony Blair, je njegov koncept splošne kulture podjetništva za vse pripadnike modernih družb. Meri na odpravo razširjenega stališča po upravičenosti in posledično upošteva velik porast fleksibilnosti na trgu delovne sile, redukcijo države blaginje in ustrezno povečanje samoupravnih prostovoljnih družbenih dejavnosti. Ta koncept v temelju verjame v preseganje globoko zakoreninjenega konsenza blaginje, ki je prevladujoč v večini evropskih družb. Nekateri od uglednih promotorjev tretje poti kot so Blair, Giddens in v Nemčiji Bodo Hombach, so večkrat razglasili, da se mora posameznik ne glede na stopnjo izobrazbe, poklicno usposobljenost ali družbeni položaj začeti videti kot podjetnik, ki je popolnoma odgovoren za svojo lastno usodo v svetu trgov.<sup>6</sup> Vsakdo naj bi razvil zavest, da so tveganja na trgu dela v zadnji instanci lastna tveganja posameznika in ne napake, ki jih ustvarjajo napačne strukture družbe, kar naj bi posamezniku zagotovilo tudi močno družbeno podporo. Takšna velika kulturna sprememba, ki pomeni sprejemanje substancialnega dela neoliberalne kulture, bi imela resne posledice na dveh ravneh. Na strukturni ravni bi zmanjšala podpore države blaginje namenjene zaposljivosti. Na družbnopsihološki ravni bi posamezniki nižjega sloja družbe dobili občutek, da za omejeno podporo ni nobene resnične socialne varnosti, do

<sup>5</sup> Cf. Rieger, E./Leibfried, S.: *Welfare State Limits to Globalisation*, in: *Politics & Society*. Vol. 26, št. 3, September 1998.

<sup>6</sup> A. Giddens: *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge 1998; B. Hombach: *Aufbruch. Die Politik der Neuen Mitte*. München 1998.

katere so upravičeni, ne glede na izide njihovih naporov na trgu dela v zadnji instanci. Posamezniki bi morali sprejeti skoraj neomejeno stopnjo ekonomske in družbene fleksibilnosti.

Pred nedavnim je Richard Senett orisal nekatere vidike takšne transformacije v smeri nove kapitalistične kulture in preusmeril pozornost k družbenim mejam fleksibilnosti zato, da ne bi moderne kapitalistične ekonomije generirale korozije značaja, posplošene negotovosti, strahu in družbene nestabilnosti v širših razsežjih.<sup>7</sup> Družbene meje fleksibilnosti zaskrbljujejo nižje in višje sloje družbe. Oba sloja se morata iz različnih razlogov zavedati, da skoraj vsaka zaposlitev lahko preide in da bodo morali posamezniki sprejeti degradacijo pri zaposlitvi in plačilu. Celo če lahko pričakujejo, da bodo stalno upravljali delovno biografijo, bodo morali biti pripravljeni na deset do dvanajst sprememb svoje zaposlitve in celo kraja bivanja v času svojega življenja. Tako njihova življenja postajajo vse bolj nepredvidljiva, dolgoročna vpetost v skupnost, življenje s prijatelji, sosedi in podobno izginja kot značilnost njihovega življenja.

Oznaka "fleksibilnost" ima, vzeto površinsko, predvsem pozitivno konotacijo. Seveda obstaja velika razlika, če se nekdo nahaja na finančno varnem družbenoekonomskem položaju in jemlje nase dodatna tveganja z namenom, da bi si pridobil dodaten dohodek, ali če je fleksibilnost na nižjem koncu trga dela enakovredna grožnji, da si porinjen v revščino, odvisnost in pomanjkanje in prisiljen vzeti katerikoli delovni ali življenjski položaj, ki ga ima spreminjajoča se tržna usoda na zalogi zanj ali zanjo. Prisilna fleksibilnost te vrste ustvarja frustracije, nestabilnost, negotovost in strah. Fleksibilnost je tako daleč stran od tega, da bi pomenila isto za uspešnega in neuspešnega.

Jedrnato sporočilo klasične socialdemokracije je bilo vedno, da obstaja in da mora obstajati zagotovilo za dostojno življenje za vsakega posameznika ne glede na ekonomsko srečo, ker so tveganja na trgu dela v glavnem posledica načina delovanja trga in ne napak posameznika. Koncept posplošene podjetniške kulture, kot je bil razvit doslej, nekako končuje s takšnim temeljem socialdemokratske filozofije. V kolikor so to posledico avtorji projekta vzeli namerno v račun, je treba pristaviti tri ugotovitve:

Prvič, takšna konsekvence bi definitivno šla proti temeljnim vrednotam socialdemokracije, ki celo v konceptu tretje poti ostajajo neizpodbitni temelj prenov in družbene spremembe. Seveda je možno opredeljevati temeljne vrednote socialdemokracije v različnih družbenih in kulturnih kontekstih, vendar vedno zahtevajo solidarnost za zagotavljanje dostojanstva vseh državljanov ne glede na njihove ekonomske rezultate. To je natančno to, kar pomeni klasični termin "socialne pravičnosti". Ta standard mora označiti spodnjo mejo družbene varnosti, dokler socialdemokratske temeljne vrednote ostajajo v veljavi. Seveda obstaja velika fleksibilnost pri interpretaciji te norme, vendar pa obstajajo hkrati tudi jasne meje takšne fleksibilnosti.

Drugič, pretirane zahteve po fleksibilnosti, ki sprožajo splošni občutek negotovosti, in izguba posameznikovega nadzora nad življenjskimi tveganji, silijo ljudi

<sup>7</sup> R. Senett: *The Corrosion of Character*. New York 1998.

k skrajnim desničarjem, ki se pretvarjajo, da ponujajo varnost, jasno orientacijo in socialno zaščito.

Tretjič, takšna strategija bi nujno zabrisala politične razmejitvene črte med prenovljeno socialdemokracijo in neoliberalizmom ter posledično poslabšala njene volilne možnosti.

Tako mora biti politično sporočilo na ravni strateških vodil politik in na ravni simbolne identitete prenovljene socialdemokracije fleksibilnost s socialno varnostjo. Kulturna prenova, ki jo zahtevata družbena modernizacija in ekonomska globalizacija, naj bi ciljala na novo kulturo odgovornosti, kar pomeni novo ravnotežje pravic in odgovornosti posameznika, ne pa na posplošeno držo podjetništva.

### *Alternative na križišču*

Prvič doslej je diskurz tretje poti odprl možnost za svetovni politični dialog med levosredinskimi silami, ki zaradi globalizacije delijo več izzivov, problemov in možnosti kot kdajkoli prej. Mnogi od njih se vse bolj zavedajo, da bodo nove oblike transnacionalne koordinacije delovanja eden od pogojev za učinkovito reševanje problemov v globalni dobi. Seveda ni presenetljivo, da se vzorec socialdemokratske prenove razlikuje od države do države, glede na različne družbene in kulturne tradicije posameznih družb, volilnih tekmecev v politični areni in glede na relativno moč levosredinskih sil. Doslej so se razvile tri razločne smeri tretje poti. Razvrščajo se od radikalne pozicije, ki je posvojila substancialne dele sodobnega liberalizma, do zmerne pozicije z veliko bolj previdno držo pri premišljanju vloge trga in odgovornosti posameznika.

Idealno tipsko novi demokrati ZDA predstavljajo radikalni pristop tretji poti, medtem ko si večina socialdemokratskih strank kontinentalne Evrope prizadeva za zmernejšo usmeritev, novi laburisti pa zasedajo sredino.

Ob spoštovanju skoraj vseh ključnih konceptov, ki tvorijo gradbene bloke prenovljenega socialdemokratskega projekta, so nekatere konsekvентne alternative površinske, čeprav se nahajajo znotraj okvira nekaterih temeljnih skupnih potez. Zahtevajo in zaslužijo si previdno politično razpravo med tistimi, ki želijo spodbuditi uspešno in trajnostno obnovo socialdemokracije in hkrati tudi do določene mere upoštevajo preostale razlike.<sup>8</sup>

Idealno tipski položaj in njihovi različni pristopi do posameznih zadev v razpravi o tretji poti so razvidni iz tabele 1.

### *Temeljne vrednote, politične kulture in človekove potrebe*

Kot smo že poudarili, obstajajo dobri razlogi za splošni ponovni vzpon političnih projektov socialdemokratske politike v dobi globalizacije. Kot se je v zgodovini že zgodilo, utegnejo ponovno nastopiti v obliki nove sinteze med izvornimi teorijami demokratičnega socializma in liberalizma. V takšni novi sintezi morajo temeljne vrednote ostati vidne in učinkovite, ne glede na to, kakšen bo njihov vzorec v posameznih državah, tudi če bi prišlo do temeljnih sprememb v zagovarjanih poli-

<sup>8</sup> Posamezni prispevek, v: R. Cuperus/J. Kandel: *Transformation in Progress: Social Democratic Think Tanks Explore the Magical return of Social Democracy in a Liberal Era*. Amsterdam 1998.

tikah. Med temi temeljnimi vrednotami je najbolj pomembna vrednota socialne varnosti kot državljanska pravica, v primeru ko na trgu ni na razpolago ustrezne zaposlitve, vrednota, ki se je ne da pogrešati vse dotlej, dokler lahko pojem socialdemokracije v nasprotju z (neo)liberalizmom sploh še ohranja kakšen smisel. Če bi bila ta vrednota enkrat odpravljena, potem bi tudi izvorna ideja socialdemokratskega projekta v svoji substanci izginila iz politične arene, ne glede na to, kakšno poimenovanje bi se ponudilo. V tistih evropskih državah, kjer imajo dolgo tradicijo blaginjskega konsenza in kjer so razvili ustrezne politične programe, bi močna doza neoliberalne "medicine" najverjetneje prinesla tri neželene posledice:

- izgubo socialdemokratske identitete vis a vis neoliberalizma,
- naraščajočo socialno dezintegracijo in odtujitev,
- volilne izgube v korist liberalno in desno usmerjenih ekstremističnih strank.

Ta tveganja očitno zarisujejo zunanje meje za spremembe.

Zelo je verjetno, da bi v visoko razvitih kapitalističnih demokracijah do četrtna volilnega telesa, kot se je pokazalo v Avstriji in Franciji, lahko razumela ponudbo desnega populizma in ekstremizma kot edino upanje za sprejemljivo življenje v svetu skoraj neomejene fleksibilnosti, do katere socialdemokracija, če bo sledila tretji poti radikalne linije prenove, ne bo mogla ponuditi prepričljive alternative. Ni jasno, kako daleč lahko gre v tej smeri družba kot so ZDA. Toda zgodovina in sodobne izkušnje kažejo, da bi večina evropskih družb kmalu postala plen naraščajočega vpliva desnega populizma.

Na današnji ravni razvoja modernih družb in njihovega pritiska v smeri brezmejnih stopenj fleksibilnosti v vseh sferah družbenega življenja se zdi vredno priklicati dejstvo, da v zadnji instanci obstajajo učinkovite antropološke meje kulturni spremembi, negotovosti in fleksibilnosti. Očitno so temeljne antropološke potrebe, kot sta npr. komuniciranje ali potreba po varnosti, do določene mere kulturna omejitev. Toda celo kulturna sprememba ne more spregledati izvorno substanco teh temeljnih potreb. Lahko jih gnete, oblikuje, razširja in zmanjšuje, ne more pa jih vseh skupaj obiti. Socialdemokracija mora ohraniti ustrezno raven socialne varnosti, ne glede na to, kako obsežne se bodo na koncu izkazale nove oblike fleksibilnosti.

Tabela 1: Razvrstitev drž tretje poti

| <i>Pojem</i>                        | <i>Zmerna drža</i>                                            | <i>Radikalna drža</i>                                |
|-------------------------------------|---------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|
| <i>Temeljna vrednota</i>            | Pravičnost                                                    | Možnosti za vse                                      |
| <i>Kultura politik</i>              | Fleksibilnost in temeljna varnost                             | Duh podjetništva                                     |
| <i>Ekonomska globalizacija</i>      | Politično vodljiva                                            | Mora biti sprejeta                                   |
| <i>Ekonomska politika</i>           | Makroekonomska regulacija, na strani ponudbe in povpraševanja | Stran ponudbe                                        |
| <i>Vlada v razmerju do podjetij</i> | Suverena in posredniška                                       | Partner                                              |
| <i>Vlada v razmerju do družbe</i>   | Poudarek na odgovornosti vlade                                | Poudarek na dolžnosti družbe                         |
| <i>Komunitarizem</i>                | Politika dopolnjevanja                                        | Moralna kampanja                                     |
| <i>Država blaginje</i>              | Ponovna izgradnja temeljne varnosti (državlanske pravice)     | Aktivirajoča država za zaposljivost                  |
| <i>Modernizacija</i>                | Mnogodimenzionalni koncept (ekonomski, kulturni, družbeni)    | Ekonomska racionalizacija                            |
| <i>Ekologija</i>                    | Ključna ekonomska vloga                                       | Nejasna obveza                                       |
| <i>Vloga stranke</i>                | Ključna za družbeno razpravo in legitimiranje                 | Najprej nacija, obrobna stranka                      |
| <i>Strategija</i>                   | Strukturne spremembe, preudarna razprava                      | Kulturna kampanja, na medije naravnano komuniciranje |